

Forsknings- och utvecklingsprogram
(FoU-program)
för Statens historiska museer

Innehåll

1. Förord av Kristian Berg	s. 3
2. Sammanfattning	s. 4
3. Bakgrund	s. 5
4. Direktiv	s. 5
5. FoU-programmets syfte	s. 6
6. Arbetets genomförande	s. 7
7.1. De senaste årens forskning vid SHMM	s. 7
7.2. <i>FoU-verksamheten och annan forskning vid SHM 1990 till 2000</i>	s. 11
8. Samtidsanalys	s. 13
9.1. SHMM:s FoU-program, Teman och problemområden	s. 15
9.2. <i>Människan</i>	s. 16
9.3. <i>Identitet</i>	s. 17
9.4. <i>Kommunikation och interaktion</i>	s. 18
9.5. <i>Materiell kultur</i>	s. 19
9.6. <i>Sammanfattning</i>	s. 20
10. Extern forskning vid SHMM och FoU-programmet	s. 20
11.1. Organisationsförslag	s. 21
11.2. <i>FoU-ansvarig och FoU-råd</i>	s. 21

1. Förord FoU-program

Detta program för forskning och utveckling inom myndigheten Statens historiska museer är det första i sitt slag. Det är framtaget av flera olika skäl. Först och kanske främst för att ge kunskapsutvecklingen inom myndigheten en långsiktigt syftande plattform där olika initiativ inom området kan koordineras. Det har länge känts angeläget att forskning och utveckling inom våra två museer sker i linje med den övergripande profilering som sker inom övrig verksamhet. Det må vara utställningsverksamhet, pedagogiskt program, accessionsplan eller samlingarnas långsiktiga bevarande. Eller helt enkelt vår ambition att vara angelägna mötesplatser där kunskap förenas med modern förmedling och trovärdighet. Forsknings- och utvecklingsinsatser måste stödja vad vi vill att våra museer skall förmedla. För det krävs kontinuitet och prioritering. Till det tjänar ett program.

I tider av diskussion om museernas forskning, dess kvalitet, angelägenhet och relevans, är det särskilt viktigt att vi tar ansvar för vad vi vill och behöver veta. Statens historiska museer har begränsade resurser för att bedriva egen forskning och utveckling av mer omfattande art. Än mer nödvändigt blir det då att prioritera resurserna inom detta väsentliga område och att finna former för att kvalitetssäkra resultat och initiativ.

Sist men inte minst är FoU-programmet tänkt att tjäna som inspirationskälla. Med en tydlig viljeinriktning tror jag att vi kan inspirera såväl våra egna medarbetare som externa intressenter för forskning och utvecklingsarbete kopplat till museernas breda behov av kunskap. För att bli en intressant part i en fortgående kunskapsproduktion är därmed programmet ett viktigt instrument. – Detta vill vi. Vad vill ni? Kan vi samarbeta? Det är en tydlig inbjudan, men med en säkrare beställare än tidigare.

Statens historiska museer har inte under överskådlig framtid möjlighet att bedriva egen grundforskning. Då är det ännu viktigare att visa vilka rika möjligheter våra samlingar, förmedlingsverksamhet och specifika interna kunskaper utgör. Förhoppningsvis kan detta program belysa dessa möjligheter.

FoU-programmet anger en ton och en indikativ ram för de närmaste årens satsningar. Det får aldrig bli statiskt och ett självändamål, lika litet som ett museum får bli det. Jag hoppas och tror att detta FoU-program kan bidra till en öppenhet och förmåga att successivt nyorientera myndighetens kunskapsbas så att den uppfattas av omvärlden som både högkvalitativ och intressant. Ett högt ställt mål. Jag hoppas det skall slippa revidering.

Kristian Berg

2. Sammanfattning

Forskningen vid Statens historiska museer (SHMM) har alltid varit omfattande. Den har bedrivits genom en kombination av anslag från olika stiftelser och fonder och medel från Statens kulturråd (KUR) för forsknings- och utvecklingsverksamhet (FoU-verksamhet). Bidraget från KUR har under de senaste åren varierat mellan 250.000 SEK och 358.000 SEK medan de externa forskningsfondernas och –stiftelsernas anslag har varit avsevärt mycket större. Som annan museiforskning har FoU-verksamheten och forskningen varit starkt knuten till samlingarna.

År 2001 beslöts att det skulle tas fram ett FoU-program som ett led i SHMM:s långsiktiga strategi för kunskapsproduktion. Programmets övergripande syfte var att formulera mål för FoU-verksamheten vid myndigheten samt att utveckla instrument för kvalitetssäkring. Programmet skulle dessutom vidga forskningsperspektivet, d.v.s. även omfatta andra ämnen än de traditionella kärnämnen arkeologi och kyrklig konsthistoria. Forskningen i anslutning till den publika uppgiften har t.ex. tidigare varit starkt eftersatt trots att detta är en angelägen uppgift.

För att underlätta en vidgning av forskningsfältet och för att möjliggöra projekt som innefattar myndighetens olika verksamhetsområden har en *tematisk* utgångspunkt valts för FoU-programmet. I praktiken innebär detta att några teman valts ut som bedömts ha aktualitet, relevans för myndigheten och förutsättningar att mynna ut i den forskning som eftersträvas. Programmet skall uppfattas som ett levande dokument som är avsett att förändras och som skall vara giltigt under en begränsad period.

Följande teman har valts ut: *människan, identitet, kommunikation och interaktion* samt *materiell kultur*.

Inom ramen för temat *människan* lyfts individen/gruppen/kategorien fram och ett genusperspektiv på forskningen förespråkas. På så vis finns möjligheter att synliggöra grupper som tidigare marginaliserats. Med nya perspektiv kan även traditionella ämnen analyseras på nytt sätt för att fördjupa förståelsen av kulturarvet.

Temat *identitet* har fått förnyad aktualitet i dagens mångkulturella samhälle. Det handlar lika mycket om hur identitet skapas, vad identitet är som hur den manifesteras. Kulturarvet och de som förvaltar det är centrala i detta sammanhang och visar hur identitet kan användas i bestämda syften för att nå vissa mål. En ökad problematisering kring *identitet* kan därför skapa forskning och kunskap kring såväl dåtid som nutid och kring museernas roll i detta sammanhang.

Delvis sammanhängande med föregående är temat *kommunikation och interaktion*. Även här intar kulturarvet en central ställning: Hur används kulturarvet idag? Vilken relation står det ”gamla” kulturarvet” till det ”nya”, som når oss via invandringen? Sker en interaktion eller polarisering? Och hur förändras museernas roll i det nya, mångkulturella samhället?

Det sista tema som valts ut är *materiell kultur*. Här knyts an till den traditionella museiforskningen med sin starka empiriska förankring. Samlingarna är en av de faktorer som gör museerna unika i forskarsamhället och självfallet måste potentialerna i samlingarna, d.v.s. den materiella kulturen, tas tillvara. Frågeställningar av kronologisk natur är självklara inom detta tema eftersom de utgör en av förutsättningarna för kulturhistorisk förståelse. Utan tid blir

tingen meningslösa och berövade sin historia. Men den materiella kulturen rymmer även andra aspekter. Som meningsbärare är den utsatt för manipulation från de som använder den. I ett långtidsperspektiv är detta självfallet betydelsefullt. Hur och varför manipulerades den materiella kulturen? Och hur manipuleras den idag?

Det är dessa fyra teman som kommer att prioriteras i den kommande periodens FoU-satsningar. De projekt som beviljas medel från FoU-anslaget skall på ett eller annat sätt knyta an till något eller några av temana.

För att underlätta fullföljandet av programmet har en FoU-ansvarig utsetts vid myndigheten. Till sitt stöd skall denna ha ett FoU-råd. Tillsammans ombesörjer dessa att FoU-verksamheten kontinuerligt följs upp, medel fördelas, projekt utvärderas etc. Gruppen skall också ansvara för att FoU-programmet förändras vid behov. Avrapporteringen av projekt och redovisning av hur anslagen använts bör även ombesörjas av FoU-organisationen.

3. Bakgrund

Statens historiska museer (SHMM) är ett av landets ansvarsmuseer. Som sådant har myndigheten en central ställning i hanterandet av kulturarvet, såväl genom att öka kunskapen och ge perspektiv på det, som att förmedla och tillgängliggöra det. I rollen ingår även en stödjande funktion för landets regionala och lokala museer. Uppgifterna som ingår i den övergripande nationella kulturpolitiken, som antagits av riksdag och regering, förutsätter att en kontinuerlig kunskapsproduktion sker vid myndigheten. Tidigare har detta i huvudsak skett genom externa forskningsanslag via fonder och stiftelser och medel för Forskning och utveckling (FoU) från Statens kulturråd (KUR).

Som museiforskning generellt har forskningen främst tagit sin utgångspunkt i samlingarna och många av de forskningsprojekt som genomförts har varit mycket långsiktiga. Parallellt har också en mer blygsam forskning av museologisk karaktär bedrivits och ett utvecklingsarbete, främst inriktad på IT-verksamhet.

Några riktlinjer eller policydokument för hur forskningen vid SHMM skall kunna infogas i en långsiktig och strategisk kunskapsproduktion har emellertid inte funnits. I verksamhetsplanen för 2001 bestämdes därför att ett *Forsknings- och utvecklingsprogram* (FoU-program) skulle tas fram.

4. Direktivet

Regeringens instruktion för Statens historiska museers verksamhet slår fast, att ”Statens historiska museer har till uppgift att bevara och förmedla kulturarvet samt ge perspektiv på samhällsutvecklingen och samtiden”. Statens historiska museums (SHM) verksamhetsområde inom myndigheten är Sveriges historia, byggd på det arkeologiska materialet samt svensk kyrklig konsthistoria. För Kungl. Myntkabinetts – Sveriges ekonomiska museum (KMK) vidkommande sägs, att verksamhetsområdet omfattar svensk penning- och finanshistoria samt medaljkonst. Samlingsområdet för KMK omfattar mynt och andra betalningsmedel samt medaljer och andra föremål med numismatisk eller finanshistorisk anknytning.

Statsmaktens krav förutsätter att en kontinuerlig kunskapsuppbyggnad och kunskapsproduktion sker vid myndigheten och att det finns en strategi för hur denna kunskap skall tas

fram, synliggöras och förmedlas. Av tradition har kunskapsproduktionen främst skett i form av en kombination av externa forskningsanslag och sektorsstyrd forskning och utveckling (FoU). SHMM har inte avsatt egna medel för FoU-verksamhet utan medel har ställts till förfogande via KUR, som ansvarar för fördelning av FoU-medel till ansvarsmuseerna. För SHMM har anslagen varierat mellan 250.000 SEK och 358.000 SEK under de senaste åren. Avsikten med FoU-medlen är att de skall utnyttjas för forskning och utveckling relaterad till uppgifterna att vårda samlingarna, göra dem tillgängliga, utföra dokumentationsarbete och bedriva utåtriktad verksamhet.

I direktivet till föreliggande FoU-program anges, att det ska ta sin utgångspunkt i statsmakternas mål för verksamheten, att en löpande omvärldsanalys vad beträffar FoU ska finnas, att särskilda insatsområden ska urskiljas och att samråd ska ske med externa myndigheter och institutioner under arbetets gång. Programmet ska kortfattat redogöra för tidigare FoU vid SHMM, ge förslag på mål för SHMM:s kommande FoU, göra en omvärldsanalys, skapa instrument för kvalitetssäkring samt definiera och diskutera centrala begrepp. Programmet ska vidare inte bara omfatta de traditionella kärnämnen vid SHMM, utan utvidgas till att omfatta all forskning vid SHMM, sätta myndighetens behov i centrum, skapa förutsättningar för att resultaten skall kunna spridas såväl internt som externt och uppmärksamma myndighetens behov av strategisk forskning.

5. FoU-programmets syfte

SHMM:s FoU-program vänder sig med andra ord till såväl interna som externa aktörer. För den interna verksamheten skall programmet stimulera forskning och utvecklingsarbete. Det ska fungera som en inspirationskälla för en kreativ, vetenskaplig diskussion och utgöra en motor för myndighetens utvecklingsarbete. Programmet ingår självfallet även i myndighetens egen långsiktiga strategi för kunskapsuppbyggnad och kunskapsproduktion. FoU-programmet skall därför uppfattas som en kvalitetshöjande åtgärd som ingår som ett led i en strategi för en övergripande kompetenshöjning vid myndigheten. Därför bör en strävan med FoU-programmet vara att så många som möjligt kan identifiera sig med det och känna sig delaktiga i det.

Något som kan bidra till en högre grad av konsensus kring programmet är att de forsknings- och utvecklingsområden som identifieras och lyfts fram inte preciseras i allt för hög grad. Istället för direkt riktade och väl avgränsade projekt bör man söka efter "ramverk" där gemensamma beröringspunkter finns för skilda inriktningar av myndighetens intresseområden.

Programmet skall betraktas som ett *levande* dokument, som skall förändras och utvecklas. Programmet får inte bli ett statiskt ställningstagande utan inre dynamik. Därför är det viktigt att det kontinuerligt revideras och förändras och att det redan från början framgår, att avsikten är att det skall fungera under en begränsad tid och sedan ersättas med ett nytt, omarbetat program. Genom att skapa en ansvarsstruktur för FoU-verksamheten underlättar man revideringen av programmet. På så sätt får man även en garanti för kontinuerlig omvärldsbevakning i FoU-frågor.

Ur ett externt perspektiv kan man se programmet som en positionsmarkering och viljeyttring från SHMM:s sida visavi andra institutioner, myndigheter etc. Förhoppningsvis kan det stimulera, fördjupa och i vissa fall möjliggöra nya samarbetspartner, såväl museala som icke-

museala. Programmet synliggör också vilka frågor och problem som SHMM anser viktiga och angelägna att forska kring. Det kan öppna upp för nya dialoger med andra aktörer, såväl mot en snävare, vetenskaplig grupp som mot allmänheten.

Programmet kan också tydliggöra eller kanske stärka och moderera SHMM:s roll som ansvarsmuseum. Möjligheterna är många, men det är viktigt att ha i åtanke att en förutsättning är att kontaktytor etableras och underhålls. Självfallet skall den fördjupade dialogen mellan aktörerna även kunna leda fram till, att man skapar gemensamma forsknings- och utvecklingsprojekt som innebär finansiering med andra medel än FoU-pengar. Inom ramen för ett FoU-projekt bör det således vara möjligt att ta fram en ansökan till externa fonder och stiftelser. Detta innebär i praktiken att FoU-medlen används uttalat strategiskt och därmed utgör en form av ”riskkapital”.

Men ett FoU-program skall inte bara ses i ett internt, vetenskapligt perspektiv. Lika viktigt är att den kunskapsproduktion, som sker som ett resultat av FoU, skall nå ut till en bredare publik. FoU-medlen skall därför även ses som ett led i statsmaktens mål för SHMM att utveckla och bevara kunskap om kulturarvet och ge perspektiv på samtidsutvecklingen. Det kan ske t.ex. genom att resultaten integreras i pågående utställningsprojekt och annan utåtriktad verksamhet.

6. Arbetets genomförande

Arbetet med FoU-programmet har i stor utsträckning utförts av Kent Andersson. En referensgrupp bestående av representanter från SHMM:s olika enheterna har funnits. Gruppen bestod av: Kajsa Althén (SHMup), Kent Andersson (SHMs), Björn Axel Johansson (SHMmk), Harald Nilsson (KMK) och Jackie Taffinder (SHMd). Gruppen har fungerat som ett ”bollplank” och informationslämnare samt i vissa fall levererat underlag eller texter. Underlag har även inhämtats från andra tjänstemän.

Kommentarer till programmet har under arbetets gång även inhämtats från Hans Browall och SHMM:s ledningsgrupp.

Programmet har vid sammanträde 2002-11-20 beslutats av SHMM:s styrelse.

7.1. De senaste årens forskning vid SHMM

Forskning är idag ett ord som används ganska fritt, termen har därför förlorat en del av sin ursprungliga betydelse. Forskning bedrivs också idag på långt fler institutioner än vad som tidigare var fallet och har fått en avsevärt större spridning. Man skulle kunna kalla detta en form av demokratisering av forskningen och samtidigt tala om en form av decentralisering av den.

I Nationalencyklopedin definieras forskning som en ”process som genom systematiskt arbete kan frambringa nya kunskaper och ökat vetande”. En smula märkligt är att man i denna definition helt bortser från den metod som tillämpas, vem som utför forskningen och, kanske framför allt, att man så tydligt anger målet som ett producerande av ny kunskap och ökat vetande.

I andra definitioner lägger man mer tonvikt vid den metod som tillämpas och kompetensen hos den som utför arbetet. I Nordiska museets forskningsprogram heter det t.ex. att forskning är ”vetenskaplig verksamhet, vilket kan uttydas som kunskapssökande, bedrivet av personer med vetenskaplig utbildning och i enlighet med vad som uppfattas som vetenskapliga principer. Det innebär, att forskaren har en teoretisk förankring, arbetar i enlighet med beprövade principer och metoder och presenterar resultat, som kan kontrolleras”. Detta är en avsevärt skarpare definition, som betonar vikten av stringens och kompetens. Inte minst viktigt är framtagandet av verifierbara resultat. Det är en definition, som ligger i linje med vad som avses med forskning här.

Hur man än definierar forskning skall den producera kunskap. Och den ska vara helt ny eller verifiera och kritiskt granska äldre rön. Speciellt i ”offentlig” forskning är den kritiskt granskande funktionen betydelsefull och central i det kunskapssamhälle som växer fram idag. Här kan museerna komma att spela en ny och avgörande roll vid kunskapsvärdering och kunskapsförmedling.

Man brukar skilja på tre huvudtyper av forskning: *grundforskning*, *tillämpad forskning* och *utvecklingsarbete*.

Grundforskning är ”ett systematiskt och metodiskt sökande efter ny kunskap och nya idéer utan någon bestämd tillämpning i sikte”. *Tillämpad forskning* däremot är ”ett systematiskt och metodiskt sökande efter ny kunskap och nya idéer med en bestämd tillämpning i syfte”. *Utvecklingsarbete* slutligen definieras som ”den verksamhet som systematiskt och metodiskt utnyttjar forskningsresultat och vetenskaplig kunskap för att åstadkomma nya produkter, nya processer, nya system eller väsentliga förbättringar av dem som redan existerar” (Nationalencyklopedien).

Man skiljer på två typer av grundforskning: ren grundforskning och riktad grundforskning. På den renodlade grundforskningen läggs inga restriktioner på forskningen medan den riktade grundforskningen syftar till att lägga grunden för tillämpning (Nationalencyklopedien).

Ytterligare en form av forskning har betydelse i detta sammanhang, den s.k. *sektorsforskningen*. Med detta menar man forskning som motiveras utifrån en viss samhällssektors eller beställares behov av kunskap för att främja vissa ändamål. *Sektorsforskning* kan vara både grundforskning och tillämpad forskning och är därför inte en egentlig självständig forskningstyp. FoU-forskningen är ett exempel på sektorsforskning.

Fram till 1960-talet tillhörde de historiska museerna och Riksantikvarieämbetet (RAÄ) de s.k. lärda verken. De var självklara och självständiga forskningsinstitutioner vars tjänstemän var forskare. Möjligheterna till forskning gynnades av att det interna arbetet inte var så betungande och tjänstemännen kunde forska i större omfattning än vad som är fallet idag. Kraven och förväntningarna från samhället utanför var också små.

Men efter 1960-talet har museernas betydelse i forskarsamhället minskat. Enligt Göran Rosander, ”Från datafångst till forskning”, beror det på två olika saker. Eftersom universitetsforskningen förlorade mycket av sitt intresse för den materiella kulturen till förmån för andra forskningsteman blev museernas samlingar och den forskning, som traditionellt hade utförts på dem, mer eller mindre ointressant. Till detta kom att statsmakterna i forskningspropositionen (1992/3:170) angav att all forskning, som inte kunde påvisas bli av

högre kvalitet om den utfördes på museerna, skulle läggas ut på universiteten och högskolorna.

Men forskning utgör trots detta en integrerad del av SHMM:s verksamhet. Centralmuseirollen gör detta naturligt. Redan under museets tidiga verksamhetsår bedrevs forskning, framför allt med utgångspunkt från samlingarna. Ett av de projekt, som initierades tidigt och som fortfarande drivs, är *Gotlands järnålder*, en systematisk publicering och analys av det gotländska järnåldersmaterialet. Det påbörjades av Oscar Almgren och Birger Nerman, fullföljdes av Mårten Stenberger (som dock aldrig hann publicera någon samlad syntes) och håller nu på att avslutas av Lena Thunmark-Nylén. Ett besläktat projekt är *Ölands järnåldersgravfält* som resulterat i en publicering och delvis en vetenskaplig bearbetning av öns gravfynd från järnåldern.

Inte minst dessa projekt visar hur långsiktighet och kontinuitet präglar forskningen på SHMM något som skiljer den från den forskning, som bedrivs vid universiteten. Långsiktigheten är därför en viktig kvalitetsaspekt. Samtidigt är långsiktigheten inte bara av godo. Projekt som tenderar att bli långsträckta i tiden riskerar att förlora i aktualitet och kan "rinna ut i sanden".

Forskningen vid museerna har varit starkt empiriskt grundad. Den har tagit sin utgångspunkt i samlingarna. Detta kännetecknar mycket av den forskning som bedrivits vid svenska museer. I Nordiska museets handlingsprogram för forskning 1998-2000 poängteras t.ex. "museiforskningens specifika koppling till museisamlingarna..."(sid 1).

Man brukar även betona ett annat unikt och karaktäristiskt drag i museernas forskning: möjligheten att förmedla resultaten via sin utåtriktade verksamhet. Detta är i och för sig inte helt unikt för museerna utan tillhör även universitetens s.k. tredje uppgift. Men museerna har genom sin publika verksamhet bättre och bredare möjligheter att förmedla forskningsresultat till större grupper. Detta är något som skänker legitimitet till forskningen på museerna.

Generaliserar man en aning kan man säga, att det finns två huvudtyper av forskning vid SHMM: en *extern* och en *intern*. Med *extern forskning* avses här forskning, som bedrivs av forskare som tillhör andra institutioner. Den *externa forskningen* är mycket omfattande och starkt empirisk till sin karaktär. Genom framför allt de internationella forskarnas projekt sätts museets samlingar in i ett större, internationellt perspektiv. Man kan idag notera en viss geografisk och kronologisk skevhet i den *externa forskningen* vid SHMM. Den utförs främst av forskare från det forna östblocket och den har en kronologisk tyngdpunkt i vikingatid och tidig medeltid.

Med *intern forskning* avses här den forskning som bedrivs inom myndigheten av dess tjänstemän. Den interna forskningen kan i sin tur tudelas i en *styr*d och en *icke-styr*d del. Termerna speglar SHMM:s roll i den interna forskningen och skall alltså inte förstås i en negativ betydelse.

Med *styr*d forskning avses här den forskning som SHMM aktivt stöder genom direkta anslag och där SHMM har möjlighet att påverka inriktningen på forskningen. Till den kategorin hör t.ex. FoU-verksamheten. SHMM kan här anpassa forskningen efter dagsaktuella eller mer långsiktiga behov som finns vid myndigheten.

Under termen *icke-styrd forskning* avses den forskning som bedrivs vid andra institutioner av myndighetens tjänstemän. Framför allt rör det sig om forskarstudier vid universitetet och högskolor (bilaga 1). Denna forskning är mycket omfattande och mångfacetterad. Självfallet kommer den myndigheten till godo genom den kompetens den tillför verksamheten.

Till den *icke-styrda forskningen* kan även räknas de projekt där SHMM deltar som en av flera parter. Det just avslutade EU-finansierade projektet COMPOTEC (Raphael) är exempel på detta. I Raphaelprojekt har Håkan Lindberg samarbetat med kollegor i Norge och England. Projektet syftade för SHM:s vidkommande till att teknologiskt undersöka och dokumentera de bemålade medeltida kyrkoplankorna från Björsäter i Östergötland. Tidigare har Inga Ullén deltagit i EU-projektet ”The degradation of bones as an indicator of the European Archaeological Property”. Under hösten 2002 startade ytterligare ett EU-projekt, benämnt ”Fremde im Frühmittelalter. Migration – Integration – Akkulturation”, med Kent Andersson som ansvarig från svensk sida. Projektet syftar till att belysa problematiken kring invandring och integration under förhistorisk tid. I projektet deltar även Danmark, Grekland, Ungern, Holland, Spanien, Tyskland, England, Frankrike och Slovakien. Ett annat projekt av mer övergripande karaktär är ”NORMA” (Nordic Seal Matrices), som publicerar det samlade nordiska sigillstampmaterialet, där deltar Göran Tegnér från SHM:s sida.

Vid KMK drivs flera likartade projekt. ”Sylloge Nummorum Graecorum” (SNG) har som mål att de antika grekiska mynten från hela världen publiceras i nationella projekt men i en gemensam serie och i samma utförande. Harald Nilsson är samordnande redaktör för denna serie på uppdrag av Internationella Numismatiska Kommissionen samt fungerar också som redaktör för den svenska delen. SNG har till dags dato utkommit med ca 170 volymer. Serien ”Sveriges mynthistoria. Landskapsinventeringen (SML)” är ett annat projekt, som bedrivs vid KMK med Eva Wiséhn som redaktör. Avsikten är att landskapsvis kortfattat presentera samtliga myntfynd från Sverige. Serien riktar sig till både forskare och en historiskt intresserad allmänhet. Hittills har nio volymer omfattande 14 landskap publicerats.

”Den svenska mynthistorien”, slutligen, är ett projekt vid KMK som har som målsättning att för första gången skapa ett heltäckande standardverk över den svenska mynthistorien från Olov Skötkonung t.o.m. kung Carl XVI Gustaf. Varje tidsperiod behandlas för sig, men efter samma presentationsmodell. Projektet leds av en styrgrupp tillsammans med en redaktionssekreterare, Ulrika Bornestaf, och projektets numismatiska expert Lars O. Lagerqvist. För de olika tidsperioderna finns referensgrupper knutna, i vilka interna och externa experter ingår. Projektet beräknas pågå mellan fem och sex år.

Gemensamt för alla dessa *icke-styrda* projekt är att SHMM åtar sig en uppgift vars innehåll bara kan modifieras i begränsad omfattning. Det innebär i praktiken, att FoU-programmet inte berör denna forskning.

Inom ramen för *icke-styrd forskning* faller även den forskning som bedrivs som fristående projekt av myndighetens tjänstemän. I de flesta fall tar den sin direkta utgångspunkt i samlingarna och SHMM stöder sådan forskning genom att stå som huvudman för projekten, upplåta lokaler etc. Projekten ”Gotlands järnålder” och ”Alvastra påbyggnad” är exempel på detta.

Man kan till viss del beskriva den forskning som bedrivs och har bedrivits vid myndigheten som *ad hoc*-präglad och därmed delvis isolerad från den samlade verksamheten. Det saknas

med andra ord en långsiktig, strategisk planering och inriktning sett i ett myndighetsperspektiv. Detta är på intet sätt unikt för SHMM utan har lyfts fram som ett karaktäristiskt drag för sektorsforskningen inom kulturområdet (Brytpunkt s. 63).

Beträffande *utvecklingsarbetet* har flera projekt bedrivits vid SHMM under de senaste åren. En viktig målsättning har varit att synliggöra kulturarvet och göra det tillgängligt. Genom satsningarna på "*Den digitala tillväxten*" och "*Fornbild*" har museets samlingar kunnat föras ut till en bred publik via Internet. Det fortsatta arbetet kring detta kommer att få stor betydelse, inte minst ur ett regionalt perspektiv, eftersom det blir möjligt att studera samlingarna utan att genomföra ett fysiskt museibesök. Denna "demokratisering" av samlingarna skapar förutsättningar för regionala och lokala projekt av en helt annan omfattning än tidigare. Det saknar naturligtvis heller inte betydelse att man genom IT-utvecklingen skapat en bas för att nå fler och, av allt att döma, även andra grupper än de traditionella "museianvändarna". Men man skall heller inte glömma bort att IT-projekten även har avnämare inom den akademiska världen. För studenter och forskare innebär IT-satsningen naturligtvis att en del av forskningsarbetet och förberedelserna för ett kommande forskarbesök kan genomföras på hemorten. Även som ett led i universitetsutbildningen har IT-projekten betydelse, men de skulle förmodligen kunna utvecklas ytterligare.

Även arbetet med virtuella utställningar skall framhållas som ett viktigt utvecklingsprojekt som bedrivs vid myndigheten. De kan nås dels via Internet och dels genom CD-produktioner.

7.2. FoU-verksamheten och annan forskning vid SHM 1990 till 2000

Sedan 1990 har FoU-verksamhet bedrivits vid SHMM med medel från KUR. Parallellt har annan, externt finansierad forskning, också pågått. I det följande kommer såväl denna forskning som den som utgjort rena FoU-projekt, att diskuteras och analyseras.

Sammanlagt har 34 olika projekt genomförts under perioden 1990 till 2000. De fördelar sig på nio olika områden:

1. IT-utveckling, 3 projekt (8,8 %)
2. Samlingsvård, 3 projekt (8,8 %)
3. Övrig metodutveckling, 1 projekt (2,9 %)
4. Forskning i samband med utställningsarbete, 2 projekt (5,8 %)
5. Ansvarsmuseirollen, 2 projekt (5,8 %)
6. Museologisk forskning, 3 projekt (8,8 %)
7. Vetenskaplig bearbetning av samlingarna, 16 projekt (47 %)*
*I två fall har den vetenskapliga bearbetningen varit baserad på uppbyggandet av en databas för en viss fyndkategori.
8. Kunskapsproduktion – inte huvudsakligen materialrelaterad, 2 projekt (5,8 %)
9. Fältarbetsprojekt, 3 projekt (8,85 %)

Av de nio områdena kan tre beskrivas som utvecklingsprojekt (1, 2, 3) medan resterande är forskningsprojekt. Det innebär att knappt 15 % av projekten har haft en inriktning på utveckling. Den största enskilda satsningen har gjorts inom IT-utvecklingen. De projekt som berört samlingsvård har genomförts som samarbetsprojekt med RAÄ och omfattat ventilationskontroll, konserveringsmetoder för textilier och bevarandearkeologi.

Två projekt anknyter till museets utställningsverksamhet och hör samman med utställningen ”Staden” och en seminariereserie år 1999 i anslutning till förnyelse av utställningsprogrammet. De svarar för 12 % av det totala forskningsanslaget (795.000 SEK). Mer än hälften av beloppet (400.000 SEK) ställdes till museets förfogande av Kulturhuvudstadsåret, eftersom utställningen ”Staden” ingick i detta evenemang. Det innebär att en minimal andel av de statliga FoU-medlen har satsats på en för museet så central verksamhet. Nästan lika mycket pengar har investerats i SHM:s ansvarsmuseiroll, i alla fall om man hit räknar museets SIDA-finansierade Nicaraguaprojekt, som syftar till uppbyggnad av kulturmiljövården och museiväsendet i Nicaragua. Det andra projektet handlade om samordning av sådan FoU-verksamhet som ligger inom ansvarsmuseirollen. De två projekten svarar för 777.700 SEK av det totala forskningsanslaget, d.v.s. 12 %. Merparten av summan utgörs av SIDA-anslaget till Nicaraguaprojektet (704.800 SEK).

Forskning av museologisk karaktär har bedrivits i tre projekt. De svarar för 5 % av det totala anslaget.

Den största forskningsinsatsen, både vad det gäller antal projekt och anslagens storlek, har fokuserats på den kategori som här benämnts materialbearbetning. Det bör påpekas att anslagens storlek i verkligheten är något större. För två projekt har anslagens belopp inte angivits. I enlighet med instruktionen har SHM ”förtecknat och vetenskapligt bearbetat” sina samlingar.

Två projekt kan karakteriseras som kunskapsuppbyggande, men de har utgått från andra källor än endast samlingarna (kategori 8). Man skulle därmed kunna hävda att över hälften (18 av 34) av alla projekt som SHM bedrev mellan 1990 och 2000 bestod av forskning i ämnet arkeologi eller medeltidens konsthistoria. Dessa projekt svarade för 40 % av det totala anslagsbeloppet (2.585.500 SEK av 6.458.700 SEK) och var till allra största delen hårt knutna till museets samlingar, men inte alls eller i mycket ringa grad knutna till museets verksamhet i övrigt. De två kunskapsuppbyggande projekten, som inte utgått enbart från samlingarna, hade inte heller några nära band med museets verksamhet i övrigt. Mot denna bakgrund är det något förvånande, att det i den massmediala debatten antytts, att ingen kulturhistorisk forskning bedrivits vid museet (bl.a. Lars Lönnroth i Svenska Dagbladet 30.10.2001: ”Riktigt eländigt står det emellertid till på Statens historiska museum. Där fortsätter man att sätta forskningen och de egna kulturhistoriska samlingarna på undantag ...”).

En annan bild av denna forsknings betydelse framträder om man skiljer på finansieringskällorna. När det gäller forskning som har beviljats medel från KUR, svarar dessa två kategorier (7 och 8) för ca. 15 % (458.000 SEK) av de totala anslagen (3.125.500 SEK). Motsvarande siffra för externfinansierade projekt är 85 % (2.667.000 SEK). Det är tydligt, att en stor del av denna forskning får ekonomiska medel från externa forskningsfonder. Bilddatabasen med över 19.000 färgfotografier av kyrklig konst i Sverige finansierades t.ex. till stora delar av externa forskningsfonder. Det kan vara förklaringen till att den vetenskapliga bearbetningen av samlingar är så dåligt känd: forskningsinsatserna har snarare identifierats med forskarna som individer än med SHMM som institution.

Det betyder att myndigheten måste anstränga sig mer att nå ut med sin forskning, koppla den till sig på ett tydligare sätt. Även om SHMM inte bidrar till projekten med direkta ekonomiska medel, är det vid museet som projekttinnehavarna oftast har sina arbetsplatser även under

projekttiden. De externa fonderna kräver ofta detta. Det är ju också en form av finansiering, eftersom museet på så vis ställer arbetsplats, service etc. till projektets förfogande.

Den sista kategorin (9) innehåller tre fältarbetsprojekt, två som har samband med fyndplatser för fynd, som finns i museets samlingar och ett som helt saknar samband. Projekten svarar för 6 % av det totala forskningsanslaget. Inget av dessa projekt har finansierats av KUR.

Forskningen inom kategorierna 1 – 6 kan kanske beskrivas som intimt förknippad med museets verksamhet. Å andra sidan ryms insatserna inom kategori 7 – 9 inom det, som instruktionen lägger fast att museet skall ägna sig åt, men de är inte integrerade i verksamheten i övrigt. Sammanställningen ovan visar att SHMM mellan åren 1990 och 2000 satsade nästan lika mycket pengar på forskning som låg nära sin verksamhet som på den som låg långt ifrån.

Tilläggs skall att under 2001 utfördes ett FoU-projekt benämnt ”25 års arkeologi” vid SHM. Ursprungssyftet med projektet var att ta fram ett underlag för en utställning kring den nya kunskap om forntiden, som exploateringsarkeologins undersökningar resulterat i under de senaste 25 år. Projektet, som bedrevs i samverkan med Riksantikvarieämbetet och universitetet, har avslutats och redovisats i en separat rapport.

I sammanhanget skall även nämnas den specialsatsning på museipedagogik som görs vid myndigheten med särskilda medel från regeringen. Inom ramen för detta projekt kommer vissa forskningsinsatser att genomföras, men ytterligare satsningar är nödvändiga för att historiedidaktik i museimiljö skall utvecklas vidare.

Resultaten av ovan redovisade projekt har tillgängliggjorts på flera skilda sätt. Vissa projekt har publicerats i form av monografier (t.ex. Balkåkra, Ölands järnåldersgravfält, Gotlands vikingatid, Alvastra, Det sörsamiska projektet), andra har resulterat i olika typer av artiklar (främlingsfientlighet, Vittene-projektet etc.) eller i framtagandet av databaser, som gjorts tillgängliga via internet (bilddataprojektet). Enbart ett projekt har utmynnat i en utställning (Staden).

8. Samtidsanalys

Idag är museer inte lika självklara forskningsinstitutioner som de en gång var. Helt nya krav ställs på dem från statsmakernas och allmänhetens sida. Genom omorganisationer och personalminskningar, krav på högre effektivitet och vidgade verksamhetsområden, är arbetsbelastningen på tjänstemännen en annan idag än vad den tidigare var. Det påverkar självfallet verksamheten. När prioriteringar görs, sker det ofta på bekostnad av sådant som inte ryms inom den löpande verksamheten, t.ex. forskningen. Det har också funnits ett önskemål om att centralisera forskningen till universitetet och högskolorna, vilket självfallet påverkat situationen i ogynnsam riktning. Till detta skall läggas den allmänna teoretiseringen av universitetsforskningen, vilket lett till ett minskat intresse för forskning kring materiell kultur av den typ som museiforskningen ofta förknippas med. En önskan om att bibehålla forskningen vid museerna finns emellertid och satsningen på en forskningsskola, kopplad till Nordiska museet, är ett utslag för detta.

Parallellt med denna utveckling sker även en breddning av centrala begrepp inom kulturmiljösektorn. Kulturarvet är ett exempel. Detta begrepp, som hängt med sedan 1800-

talet, har idag en mycket mer nyanserad betydelse, än vad det hade för bara 15 år sedan. Man är idag t.ex. mycket mer medveten om att kulturarvet inte bara består av materiella lämningar utan i lika hög grad av immateriella värden som måste bevaras, vårdas och sättas in i sitt sammanhang. Kulturarvets värde, inte bara ur ett rent antikvariskt-musealt perspektiv, är också något som under de senaste åren lyfts fram som betydelsefullt inte minst för att skapa identitet och samhörighet i tider, då en allt mer uttalad globalisering är märkbar.

Synen på museernas funktion och uppgifter är ett annat exempel på mer övergripande förändringar som sker, delvis initierade av statsmakterna. Man söker nya vägar, samlingsområden och infallsvinklar för att förbättra möjligheterna att skapa förståelse för och få perspektiv på nutid och dåtid.

Också universiteten och högskolorna har påverkats av förändrade, yttre krav. Den självklara forskning, som tidigare ingick i varje universitetslärares arbetstid, naggas ständigt i kanten till följd av krav på genomströmning av studenter och forskare. Och de forskningsanslag som finns är utsatta för betydligt större konkurrens än vad som tidigare var fallet, eftersom allt fler med högre examen utbildas och söker forskningsprojekt.

Flexibilitet och pluralism kan sägas karaktärisera dagens humanistiska forskning. Föreläsare för skilda teoretiska inriktningar arbetar parallellt. Någon –ism, som helt dominerar forskningen, existerar inte. Däremot genomsyras t.ex. den arkeologiska forskningen, direkt eller indirekt, av ett post-processuellt synsätt. Det finns också idag en mycket mer uttalad medvetenhet hos alla om hur den kulturhistoriska forskningen skapar bilder av det förflutna, som mer eller mindre är avhängiga av samtiden. Detta skapar förutsättningar för tolkningspluralism och en medvetenhet om det förflutnas komplexitet och mångfald.

Människan som individ, såväl den som forskar (subjektet) som den som blir utforskad (objektet), blir i detta forskningsperspektiv av ännu större intresse än vad hon tidigare varit. Genom fokuseringen på individen, eller kanske rättare sagt på kategorier och grupper av människor, betonas det unika och människor, som tidigare intagit en mer undanskymd plats i historien, lyfts fram. Kvinnor, barn, åldringar och andra träder tack vare detta fram. Just detta, att synliggöra tidigare förbisedda grupper, betonas även från statsmakternas sida som en viktig uppgift för bl.a. de centrala museerna. Frågor av mer allmängiltig karaktär av typen ”Vad är det att vara människa?” blir i ett sådant sammanhang av intresse.

En annan påtaglig trend, såväl inom konstvetenskapen, etnologin som arkeologin, är en intresseshöjning från traditionella föremålsstudier mot mer teoretiska ämnen. Det är något som länge varit märkbart, kanske framför allt inom den forskning som är direkt knuten till universiteten och högskolorna. Det kan ses som en reaktion mot den äldre forsknings-traditionen, där föremålstudierna i vissa fall blev ett självändamål. Idag anar man emellertid ett trendbrott vad gäller föremålsstudier såväl inom arkeologi, etnologi som konsthistoria. Ett utslag för detta är det symposium som anordnades i Nordiska museets regi under våren 2002 med titeln ”Kulturhistoria som begrepp och praktik”.

Trendbrottet är ganska naturligt, eftersom föremålen inom post-processualismen på ett helt annat sätt än tidigare blivit meningsbärare och meningen uppstår i mötet mellan objektet och den som tolkar/forskar. Med ett sådant synsätt blir föremålsstudier kopplade till en vidare kontext. Medvetenheten om föremålets inneboende mening och symbolik innebär också att den materiella kulturen på ett helt annat sätt än tidigare kan användas för att skapa bilder av

fortiden. Från att tidigare främst ha varit kronologiska instrument och redskap för rumsliga analyser kan föremålen och de materiella lämningarna användas på ett mer mångfasetterat sätt och därmed bli än mer värdefulla källmaterial.

9.1. SHMM:s FoU-program, teman och problemområden

I de forskningsprogram som tagits fram av RAÄ och UV under den senaste 10-årsperioden har man så gott som genomgående frigjort sig från den traditionella periodiseringen av fortiden och den historiska tiden. Istället har man fokuserat på skilda teman och problemområden. Ett sådant förhållningssätt medför att man inte detaljpreciserar och avgränsar specifika forskningsprojekt utan skapar projekt som knyter an till utvalda problemområden eller teman.

Även för SHMM:s FoU-program har det tematiska upplägget valts. Det har ansetts som viktigt att skapa ett levande och övergripande program och att inte gå ner i en allt för hög grad av detaljstyrning. Istället har det varit en strävan att hitta teman, där skilda delar av myndighetens verksamheter kan mötas.

I valet av teman har det även funnits en strävan efter att de skall kunna bilda utgångspunkten för en meningsfull och spännande forskning, som både berikar verksamheten och som underlättar uppfyllandet av de krav som ställs på myndigheten. Centralmuseirollen baseras i stor utsträckning på spetskompetens och det är viktigt att den bibehålls, utvecklas och stimuleras. Spetskompetensen bör finnas såväl inom den traditionella kärnämnen som inom områden kopplade till den publika uppgiften, t.ex. museologi, historiedidaktik, kulturbruk och kommunikation.

En allt mer betydelsefull roll i dagens samhälle, där kunskap massproduceras och sprids på ett sätt som tidigare inte var möjligt, är även att fungera som en garant och kritisk granskare av detta flöde av kunskap.

Men det räcker inte med att forskningen ska vara meningsfull och spännande. Den måste spegla den diskussion som idag präglar forskningen, d.v.s. den måste ha aktualitet.

Eftersom tanken med forskningsprogrammet är att dels skapa en grund för forskning för alla verksamheter i myndigheten, dels bilda utgångspunkt för "gränsöverskridande" forskning inom myndighetens verksamhetsområde, har de teman som valts hållits vida och allmängiltiga. En av poängerna är, att öppna upp för nya och tidigare inte så beprövade möjligheter. Samarbete mellan olika aktörer inom och utom myndigheten kan stimuleras på detta sätt.

Temana kan även sägas delvis blåsa nytt liv i den traditionella museiforskningen och kan fördjupa den ytterligare. Avsikten med temana är, att de skall kunna bilda direkt utgångspunkt för enskilda projekt men också att de mer indirekt ska kunna påverka forskningsprojekten. I ett fall kan ett genusperspektiv helt genomsyra ett projekt medan det i ett annat bara utgör en mindre del och inte är det centrala. Viktigt är dock att all forskning som stöds av SHMM skall genomsyras av temana på ett eller annat sätt.

Följande teman och problemområden kommer att prioriteras i programmet:

- *Människan*
- *Identitet*
- *Kommunikation och interaktion*
- *Materiell kultur*

I det följande kommer de olika temana att utvecklas närmare samtidigt som några generella frågeställningar berörs. Det skall ge en uppfattning om de tankegångar och idéer som FoU-arbetet bör genomsyras av.

9.2. Människan

En given utgångspunkt för den humanistiska forskningen är människan, en komplex kulturell och social varelse vars beteende och lämningar alltid och självklart varit intressanta ur ett humanistiskt perspektiv.

I ett forskningshistoriskt perspektiv kan man säga att den forskning som bedrivits kring ”människan” varit manscentrerad. Det har varit det manliga kulturarvet som varit normgivande. De flesta fenomen har analyserats ur ett mer eller mindre utpräglat och medvetet manligt perspektiv. Kvinnor, barn, ungdomar, åldringar, handikappade och olika minoritetsgrupper har i stor utsträckning glömts bort eller reducerats till marginalföreteelser. När de har fått vara med, har de relaterats till det normerande perspektivet och tvingats underordna sig detta. Det är i sig ett intressant och viktigt forskningsområde, som bland annat belyser hur viktig makten över forskningsparadigmen har varit och är och hur det styrt och fortfarande styr hela vår verklighetsuppfattning. Tydligt är också vilken genomslagskraft ett sådant paradigmen även har på andra områden t.ex. i skolböcker och andra läromedel, utställningar, sättet att insamla och dokumentera data eller bygga upp samlingar.

En naturlig motreaktion mot det manscentrerade synsättet har emellertid uppstått och istället har fokus lagts på dem, som tidigare marginaliserades. En omfattande forskning, som syftat till att synliggöra kvinnor och barn, finns därför idag. Inom den forskningen försöker man genom perspektivförskjutningar integrera kvinnan i historien. Integreringen är utomordentligt viktig, eftersom man i annat fall riskerar att ytterligare förstärka den tidigare marginaliseringen. Kvinnan i historien riskerar då att reduceras till bara ett tillägg till en redan befintlig ”historia”.

Vid sidan av eller inom det som kan kallas ”kvinnohistoria”, finns även en omfattande och intressant problematisering och teoribildning kring begreppet ”kön”. Istället för att inskränka sig till att bara behandla de två biologiska könen och uteslutande arbeta med dikotomierna manligt - kvinnligt har begreppen problematiserats och termen *genus* eller *gender* har införts. Denna s.k. genusforskning är för många synonymt med det som ovan kallats ”kvinnoforskning” eller ”kvinnohistoria”. Till och med i de direktiv, som regeringen givit museerna, och även för den arbetsgrupp, som tillsatts av Kulturdepartementet för att belysa genusfrågor på museerna, är genusforskning liktydigt med kvinnoforskning. Men ”verklig” genusforskning, och som termen uppfattas här, ser bortom manligt och kvinnligt och därmed bortom de båda biologiska könen. På så sätt kan man komma förbi det stereotypa, traditionella tänkandet kring kön, könsroller etc. Med genus/gender avser man istället det sociala könet, d.v.s. en könsuppfattning som tar sin utgångspunkt i den unika individen och inte i en generalisering. Genom denna intresseförskjutning från det generella till det specifika har man också kunna synliggöra komplexiteten i ”det sociala könet”, som ju t.ex. inte är statistiskt utan

föränderligt. Individens tillhör inte ens ett begränsat genus, utan beroende på situationen eller omgivningen kan genustillhörigheten växla hos en och samma individ under en och samma tid.

Detta synsätt skapar intressanta utgångspunkter för studier kring t.ex. människan som individ, som en del i en grupp eller i en struktur. Idag är genusforskning tämligen etablerad inom den arkeologiska forskningen. Inom andra grenar av myndighetens ansvarsområde är den däremot inte så stark. Men det säger sig självt att ett genusperspektiv kan tillämpas på alla typer av forskningsfält och områden, även på sådana som med ett traditionellt synsätt inte borde vara möjliga. Inom t.ex. den medeltida kyrkliga konsten, inom textilkonsten eller inom medaljkonsten har genusperspektivet inte prövats i så stor utsträckning. Det vore exempelvis intressant att studera ett medeltida altarskåp eller en grupp altarskåp ur ett genusperspektiv, där såväl dåtid som nutid vävs in i analysen: hur uppfattades altarskåpen av sin samtid, vad styrde valet av figurer, hur har olika tolkningsföreträderna/-skolor uppfattat det, hur uppfattas de idag i vårt mångkulturella samhälle där den kristna normen inte längre är var mans egendom eller ens en självklarhet? Och hur väljer vi, ur ett musealt perspektiv, att förmedla denna kunskap? Vad framhävs, vad väljs bort och varför gör man så eller så?

Naturligtvis kan man anföra ytterligare en mängd exempel på hur fruktbar en perspektivförändring kan vara i den traditionella museiforskningen kring människan. Här nöjer vi oss med att konstatera, att genom att lyfta fram temat människan som individ i FoU-programmet kan förhoppningsvis nytänkande stimuleras och nya intressanta forskningskonstellationer bildas, såväl med parter inom som utanför myndigheten.

9.3. Identitet

I det mångkulturella samhället är *identitet* något som har fått ökad betydelse, inte minst på grund av att frågan ständigt aktualiseras och ligger till grund för samhällsdebatten. *Identitet* är därför ett nyckelbegrepp, som kräver en ökad grad av problematisering och synliggörande: Vad är identitet? Vad är identitetsskapande? Varför är identiteten så viktig? Hur används identitet och hur har den använts? Hur kan och har identiteten manipulerats och därmed missbrukats? Och vilken betydelse har kulturarvet för identiteten i Sverige idag, när stora grupper i samhället inte på ett självklart sätt har en direktkoppling till det?

Att även lyfta fram *identitet* i museiforskningen känns därför som en angelägen och dagsaktuell uppgift, som skapar förutsättningar för en fördjupad förståelse för både historiska skeenden och för vår samtid.

Medvetenheten om den materiella kulturens symbolbärande funktion kan också bilda utgångspunkt för en meningsfull och spännande forskning med utgångspunkt från museisamlingarna. Att behöva påminna om att den materiella kulturen används och har använts som identitetsskapare känns en smula banalt, men kan ändå vara befogat.

En förnyad diskussion kring identitet skulle även kunna leda fram till ny forskning kring etnicitet, ett ämne som i skuggan av andra världskriget länge var tabubelagt. Idag finns helt andra möjligheter än tidigare för sådan forskning. En naturlig utgångspunkt kan självfallet det samiska kulturarvet vara och inte minst det arkeologiska fyndmaterial, som kopplas till samerna. Här finns förutsättningar för att studera identitetsmanifestationer i materiell kultur

men även att analysera hur de hanterats och hanteras i museala sammanhang, d.v.s. hur rådande paradigmen vidmakthåller, konserverar eller förändrar idéer och föreställningar.

En etnicitets- och identitetsforskning skulle även kunna mynna ut i en förnyad diskussion kring äldre strukturer inom gränsen för det nuvarande Sverige. Vi begränsar oss medvetet eller omedvetet lätt i invanda geografiska mönster, utan att problematisera detta. Genom regionala eller lokala projekt kring identitet kan förutsättningar skapas för att ta fram ett nytt källmaterial kring dessa frågor. Frågor som är intressanta i sammanhanget berör t.ex. hur regional identitet ger sig tillkänna i materiell kultur? Och hur skall man förstå likheter och olikheter inom och mellan regioner? Och kanske framför allt: vad är det man väljer att använda för att skapa den lokala identiteten? Regionala studier av denna typ skulle kunna utgöra naturliga samarbetsprojekt med läns- och lokalmuseer.

Men *identitet* är inte bara relaterat till samlingarna. Det handlar i lika hög grad om museet självt, om dess tjänstemän och dess besökare. Här finns många forskningsområden som i högsta grad är aktuella idag, då museivärldens forna "identitet" modifieras och nya krav ställs. Gamla sanningar överges, nya skapas och museernas uppdrag revideras och förändras. Medför detta en identitetskris och hur tar den sig i så fall i uttryck? Vad innebär det för dem som arbetar på museet och hur ser de som utnyttjar museet på detta?

Även ur ett museologiskt perspektiv är begreppet *identitet* intressant. Är museernas utställningar identitetsskapande? Och om så är fallet för vem eller för vilka? Hur förhåller sig den stora gruppen nya svenskar till den identitet som museerna skapar? Skapar de en annan identitet utifrån samma utgångspunkter eller accepterar de den som presenteras för dem? *Identitet* är därför ett angeläget forskningsområde.

9.4. Kommunikation och interaktion

Begreppen *kommunikation* och *interaktion* är centrala för all mänsklig verksamhet. Vi kommunicerar med varandra på många olika sätt och på skilda plan och gör på så vis klart för varandra vad vi tycker och känner. Vi markerar vem vi är och vår relation till andra. Genom kommunikation och interaktion skapar vi också olika typer av kulturella yttringar och vi utvecklas under stimulans av detta.

Av tradition har *kommunikation* och *interaktion* en stark ställning i den humanistiska forskningen. Det finns nästan inga förändringar och ingen utveckling som inte någon gång har förklarats via kommunikation eller interaktion, d.v.s. direkt eller indirekt påverkan utifrån. Det ger en till synes logiskt försvarbar lösning till ett problem och är därför frestande att använda. Men enkla lösningar är inte alltid de mest sannolika, speciellt inte i komplexa system. Därför är ytterligare problematisering kring kommunikation och interaktion viktig för vår tolkning och därmed för förståelsen av historiska skeenden och företeelser.

Kulturell *kommunikation* och *interaktion* har fått förnyad betydelse i dagens mångkulturella samhälle. Vi behöver inte stirra oss blinda på det "egna" kulturarvet, utan vi kan vidga begreppet till att gälla det kulturarv som når Sverige via invandring. Sker en interaktion här? Hur ter sig den? Har museerna någon roll att spela här? Och i så fall vilken? Kommer interaktionen att skapa nya kulturarv? Eller konserveras skilda kulturarv på grund av behovet av egen identitet? Här finns flera tankeväckande infallsvinklar, som kan fördjupa förståelsen av museernas roll i dagens samhälle men också fungera som väckarklocka.

Man skall i sammanhanget heller inte förbigå, att mycket av verksamheten vid museer baserar sig på *kommunikation* och *interaktion*. Genom utställningar och annan utåtriktad verksamhet förmedlas kunskap och information. Hur kan dialogen mellan ”producent” och ”konsument” stimuleras och förbättras, förenklas och göras mer meningsfull? Här finns möjligheter för utvecklingsarbete och riktade insatser, såväl ur ett pedagogiskt som ur ett mer traditionellt akademiskt perspektiv.

9.5. Materiell kultur

Som redan tidigare sagts har mycket av forskningen vid museer tagit sin utgångspunkt i samlingarna, d.v.s. den materiella kulturen. Detta har framhållits i flera olika sammanhang som något unikt för museerna och värt att värna.

Av tradition har den arkeologiska och konsthistoriska forskningen kring den materiella kulturen, d.v.s. främst föremål, centrerats kring kronologiska och korologiska spörsmål. I museiforskningens barndom var det naturligt att kronologin kom i främsta rummet eftersom det fanns en önskan om, och ett stort behov av, att kunna placera in föremålen i sin rätta historiska kontext. Tidigare hade fornsakerna i mångt och mycket ”svävat” runt i en form av tidlöst vakuum. Genom kronologiska analyser, baserade på typologi och/eller fyndkombinationer, kunde man fånga upp föremål i sina rätta kronologiska och därmed rätta kulturhistoriska sammanhang.

Den kronologiska forskningen har ingalunda spelat ut sin roll. Men i dagens mer teoretiskt inriktade forskning finns det kanske mindre utrymme och förståelse för den. Men behovet är uppenbart av förnyade kronologiska analyser, inte minst som instrument för kulturhistoriska analyser och för att fördjupa vår förståelse av kulturarvet. Den kronologiska analysen får emellertid inte reduceras till ett självändamål, utan den skall ha ett uttalat syfte och en målsättning.

Men den materiella kulturen inbjuder till mycket mer än kronologiska och korologiska studier. Den betraktas i dagens forskarsamhälle som meningsbärare i mycket högre grad än tidigare. Den är därför en unik länk mellan nutid och dåtid. Som sådan utgör den ett närmast outtömligt källmaterial där ny mening skapas kontinuerligt genom mötet mellan objektet (den materiella kulturen) och subjektet (den som studerar det). För förståelsen av kulturarvet är därför den materiella kulturen av central betydelse. Och eftersom museernas speciella ställning i forskarsamhället bland annat grundar sig på deras samlingar är det naturligt att dessa utgör utgångspunkten för mycket av den forskning som bedrivs och skall bedrivas där. Av avgörande betydelse är emellertid att nya frågor och nya infallsvinklar hittas så att källmaterialets potentialer tas tillvara.

En annan intressant aspekt på den materiella kulturen är att den alltid manipulerats, såväl av sin samtid som av dem som kommit efter. Vi själva är bara en länk i denna kedja. Även vi gör oss skyldiga till manipulation genom att läsa in en bestämd mening i det vi studerar. Sådant sker i allmänhet mer eller mindre omedvetet. Det gör uttolkningen eller meningen unik och självfallet helt avhängig av den tid vi lever i. Inte minst har nazisternas missbruk av den materiella kulturen under andra världskriget stått i fokus inom forskningen, såväl inom som utom Sverige. Det har varit ett naturligt led i en uppgörelse med det förflutna, som känts nödvändig inom den arkeologiska disciplinen och som resulterat i en diskussion om svenska

arkeologers ställningstaganden för och emot Tyskland under andra världskriget. Diskussionen är av viktig men skulle vinna ytterligare på en ökad problematisering och fördjupning. En sådan har inletts av bl.a. Evert Baudou men ännu har ingen diskuterat i någon större eller vidare omfattning hur forskningsresultat manipulerats för att anpassas till en ideologisk övertygelse.

En breddning av diskussionen och problematiken skulle även kasta ljus över hur avgörande samhällsförändringar påverkat hur den materiella kulturen använts i museerna. Den skulle därför t.ex. kunna säga en del om hur kulturarvet behandlats under olika epoker. Vad har valts bort, vad har bevarats och vad har lyfts fram? Och varför har detta skett? Att tränga in i den bakomliggande ideologin för skilda utställningar får anses som viktigt, eftersom det säger mycket om museernas roll i samtiden.

I den materiella kulturen, eller samlingarna, ligger en av museets största tillgångar. Samlingarna är något som gör museet till en unik institution i forskarsamhället. Många museer har liksom SHMM under senare år avsatt betydande resurser för digitalisering av samlingarna. Ett angeläget utvecklingsperspektiv är nu att skapa de verktyg som gör de digitala databaserna användbara och tillgängliga, t.ex. för skolor, allmänhet, universitet/högskolor eller hembygdsföreningar. Riktade satsningar på databaser, där museets kompetens tas tillvara, t.ex. undervisningspaket riktade till olika målgrupper, skulle vara en form av användarvänligare förädling av de databaser som redan finns. Detta har redan skett i ”Historiska världar”, men ytterligare utveckling är möjlig.

9.6. Sammanfattning

De teman som prioriteras i det kommande FoU-arbetet har ovan presenterats och diskuterats. Tonvikten har lagts på forskning, men det säger sig självt, att utvecklingsaspekten är lika viktig. Det kan gälla allt från en renodlad IT-satsning till utveckling av pedagogiska eller museologiska aspekter.

Tanken med de teman som valts är, att de skall inspirera till nytänkande och kreativitet. De skall inte ses som rigida styrmedel utan uppfattas som ett ramverk, kring vilket FoU-verksamheten kan ske. Temana skall bidra till att SHMM:s forskningssyn tydliggörs och att forskningen vid myndigheten får ett mer långsiktigt och strategiskt innehåll samt att den i högre grad knyter an till dagsaktuella frågor. På så vis kan FoU-verksamheten på ett helt annat sätt än tidigare stärka SHMM:s roll som centralmuseum. Temana kan också bidra till att museets roll i dagens kunskapssamhälle stärks och att myndigheten växer in en delvis ny roll.

10. Extern forskning vid SHMM och FoU-programmet

Som redan tidigare sagts bedrivs mycket av forskningen vid SHMM i form av det som här kallats *extern forskning*. Denna utförs av forskare, som inte är knutna till SHMM utan kommer från andra institutioner, såväl inom som utom landet. SHMM tillför denna forskning stora resurser genom handläggning, framtagning av material och annan service men spelar samtidigt en förhållandevis passiv roll i själva forskningsprocessen och dess utformning. Här finns utvecklingsmöjligheter för SHMM att ta till vara. Men för att detta skall vara möjligt krävs en fördjupad diskussion med de externa institutionerna hur ett sådant samarbete skall utformas.

En tänkbar möjlighet är gemensamma forskningsprojekt, såväl av mindre som större omfattning. Här skulle t.ex. SHMM kunna delta som medsökande i utbyte mot att forskningsinriktningen ges en sådan utformning att den passar in i SHMM:s mål.

Ytterligare en möjlighet är att SHMM genom de disponibla medlen stödjer ett pågående forskningsprojekt så att detta kan utökas att även inbegripa frågeställningar som inte skulle vara möjliga att belysa inom ramen för det "egentliga" projektet.

Det väsentliga är att dialogen med de externa institutioner tas upp och möjligheterna sonderas för lösningar i denna riktning. På så vis skulle även den externa forskningen kunna inlemmas i den långsiktiga kunskapsstrategin vid SHMM.

En sådan diskussion har t. ex. inletts med Vitterhetsakademien.

11.1. Organisationsförslag

För att FoU-programmet ska bli ett operativt och levande instrument krävs att en formaliserad organisation bildas. En ansvarig för FoU-frågor bör utses i kombination med att ett FoU-råd tillsätts. För de administrativa rutinerna måste en blankett för ansökan om FoU-medel tas fram och ett instrument för kvalitetssäkring skapas. Man bör också överväga huruvida FoU-strukturen vid myndigheten även skulle kunna handha andra forskningsfrågor och områden vid myndigheten, t.ex. nationella och internationella forskarkontakter, anordnandet av interna och externa seminarier.

11.2. FoU-ansvarig och FoU-råd

Den som ansvarar för FoU-verksamheten vid SHMM bör ha högre akademisk examen (om möjligt med docent- eller professorskompetens) helst med myndighetsrelevant inriktning samt egen, gedigen forskarbakgrund. Den FoU-ansvarige ska sköta den löpande verksamheten kring FoU, upprätthålla nödvändiga kontakter med externa aktörer, ansvara för frågor av forskningskaraktär och ha redovisningsplikt inför SHMM:s ledningsgrupp. Till den FoU-ansvarige bör knytas ett FoU-råd, utvalt bland museets tjänstemän. I FoU-rådet ska FoU-programmet kontinuerlig följas upp och ansökningar behandlas. Om man så önskar, bör det vara möjligt att även knyta externa forskare till rådet, t.ex. i de fall relevant kompetens saknas inom gruppen för bedömning av ansökningar eller utvärdering av projekt.